

Kwaliteitszorg bij vroegschoolse educatie

Inhoud

1 Inleiding 1

Kwaliteit

2 Uitgangspunten van kwaliteitszorg 3

Integraal • Cyclisch • Systematisch

3 Kwaliteitszorgmodel 6

4 Kwaliteitskenmerken vroegschoolse educatie 8

Input • Leiderschap • Personeel • Strategie en beleid • Middelen
Cultuur en klimaat • Processen • Waardering personeel • Waardering
klanten • Waardering maatschappij • Resultaten

5 Instrumenten en hulpmiddelen 14

Checklisten programma's • Nascholing • Leerlingvolgsystemen •
Observatie-instrumenten • Schooladministratiesystemen •
Kwaliteitszorginstrumenten

Tot slot 23

1 Inleiding

Wat is het voordeel van een basisschool met VVE? Deze vraag zou aan u gesteld kunnen worden door ouders die op zoek zijn naar een school voor hun kind. Een inspecteur die uw school bezoekt, kan u onder meer de volgende vragen voorleggen: welke resultaten behaalt uw school met voor- en vroegschoolse educatie en hoe is de kwaliteit van de uitvoering van VVE op uw school? Een kwaliteitszorgsysteem is een handig hulpmiddel voor de beantwoording van dergelijke vragen. Het biedt scholen en hun besturen handvatten om te laten zien wat zij verstaan onder goede VVE, wat zij doen om de gewenste kwaliteit te bereiken en te waarborgen. Verder kan een kwaliteitszorgsysteem aanknopingspunten bieden voor schoolverbetering of schoolprofilering. Tot slot biedt een kwaliteitszorgsysteem scholen en hun besturen aanknopingspunten om met elkaar in gesprek te gaan over kwaliteit. In deze brochure treft u handvatten en voorbeelden aan voor kwaliteitszorg gericht op vroegschoolse educatie.

We starten met een nadere omschrijving van kwaliteit. In hoofdstuk 2 lichten we de uitgangspunten van goede kwaliteitszorg toe. Als hulpmiddel voor het werken aan kwaliteitszorg zijn diverse

kwaliteitszorgmodellen ontwikkeld. In hoofdstuk 3 bespreken we één van deze modellen. Om zicht te krijgen op de kwaliteitskenmerken die van belang zijn voor vroegschoolse educatie dient dit algemene kwaliteitszorgmodel nader gespecificeerd te worden. Dat doen we in hoofdstuk 4. We sluiten in hoofdstuk 5 af met instrumenten en hulpmiddelen die scholen kunnen gebruiken om informatie te verzamelen over de stand van zaken van de vroegschoolse educatie op hun school. Ter illustratie zijn enkele citaten van scholen opgenomen over hoe zij de praktijk omgaan met voorschoolse educatie en kwaliteitszorg.

Kwaliteit

‘Van Dale’ zegt: kwaliteit is de mate waarin iets goed is. Kwaliteit heeft dus te maken met de vraag of een activiteit of een product gewaardeerd wordt. Uit deze omschrijving zijn drie vragen af te leiden die het begrip kwaliteit verder concretiseren.

1. Kwaliteit van wat? De omschrijving spreekt van een activiteit of een product. In deze brochure gaat het om de kwaliteit van vroegschoolse educatie. Het onderwerp van kwaliteit beslaat

daarmee een breed terrein. Het kan bijvoorbeeld gaan om de kwaliteit van de leerlingresultaten, van het VVE-programma en van de leerkrachten. De 'wat-vraag' van kwaliteit(szorg) wordt verder uitgewerkt in hoofdstuk 3 en 4.

2. *Door wie wordt de kwaliteit beoordeeld?* Gegeven de eigen verantwoordelijkheid van scholen en schoolbesturen voor de kwaliteit van de vroegschoolse educatie gaat in het in de eerste plaats om hun eigen beoordeling. In de tweede plaats gaat het ook om het oordeel van belanghebbenden zoals ouders, inspectie en gemeente. Zij spreken scholen steeds vaker aan op hun kwaliteit.
3. *Hoe wordt bepaald wanneer de kwaliteit voldoende is?* Met andere woorden, welke normen worden gehanteerd om de kwaliteit van vroegschoolse educatie te beoordelen? Scholen en hun bestuur moeten in de eerste plaats voldoen aan een aantal landelijk afgesproken criteria, bijvoorbeeld het VVE-programma wordt verzorgd door in VVE geschoolde leerkrachten en de uitvoering moet geschieden met een dubbele bezetting of een gunstige leerkracht-leerlingratio. Daarnaast kunnen scholen en besturen ook zelf normen stellen waaraan zij willen voldoen.

2 Uitgangspunten van kwaliteitszorg

Bij kwaliteitszorg gaat het om al datgene wat scholen en besturen doen om de gewenste kwaliteit ook daadwerkelijk zeker te stellen. In het onderwijs wordt de kern van kwaliteitszorg vaak aangegeven met behulp van vijf vragen:¹

1. *Doet de school de goede dingen?* Scholen dienen zicht te hebben op de doelen die zij willen bereiken met hun vroegschoolse educatie en op welke manier zij dat willen doen.
2. *Doet de school de dingen goed?* Om zicht te houden op de kwaliteit is het raadzaam als een school periodiek in beeld brengt of de beoogde doelen ook daadwerkelijk gerealiseerd worden.
3. *Hoe weet de school dat?* De mate van doelbereiking kunnen scholen vaststellen door verscheidene activiteiten uit te voeren zoals een analyse van de leerlingresultaten of een zelfevaluatie.
4. *Vinden anderen dat ook?* Het is raadzaam om als school niet alleen zelf vast te stellen of de doelen van de vroegschoolse educatie worden bereikt, maar ook om die vraag aan anderen voor te leggen. Zo'n extern oordeel kan bijvoorbeeld gegeven worden door collegascholen, maar ook door de Inspectie van het Onderwijs.
5. *Wat gaat de school nu doen?* Het uiteindelijke doel van kwaliteitszorg is het zeker stellen van

de gewenste kwaliteit. Daarom is deze vijfde vraag misschien wel de belangrijkste. Op basis van de informatie die een school bij de voorgaande vragen verzameld heeft, dient een school namelijk acties te ondernemen. Dit kunnen acties zijn om de kwaliteit van de vroegschoolse educatie te verbeteren, maar ook om deze te borgen.

Uit de vijf kwaliteitszorgvragen die we hiervoor kort hebben toegelicht, volgt een aantal uitgangspunten van goede kwaliteitszorg:

- integraal;
- cyclisch;
- systematisch.

Integraal

Kwaliteitszorg richt zich niet alleen op de uitkomsten van het onderwijs, maar ook op de processen die leiden tot deze uitkomsten. Scholen en besturen willen met hun vroegschoolse educatie uiteindelijk bereiken dat hun leerlingen goede resultaten behalen, zowel cognitief als sociaal-emotioneel. Voor kwaliteitszorg is de vraag hoe deze resultaten tot stand komen zeker zo interessant als de

¹ Zie bijvoorbeeld Horsman, K. en Tjio, I. (red.) (2008). *Systematisch werken aan onderwijskwaliteit VO*. Utrecht: Q5 en Linde, A. van der en Odenthal, L. (2005). *Basisinformatie kwaliteitszorg. Brochure van de website www.kwaliteitsring.nl*.

vraag naar de resultaten zelf. Verder is het van belang dat de kwaliteitszorg zich niet uitsluitend richt op de vroegschoolse periode maar dat ook op de periode daarna.

Cyclisch

Kwaliteitszorg is niet alleen het vaststellen van de huidige kwaliteit, maar ook het bewaken en verbeteren ervan. Met andere woorden, kwaliteitszorg is een voortdurend cyclisch proces. De fasen van dit proces worden vaak aangeduid als de Plan-Do-Check-Act-cyclus, afgekort de PDCA-cyclus.

- Plan: in deze fase bepalen scholen de doelen van hun vroegschoolse educatie en de manier waarop zij deze willen realiseren. Op hoofdlijnen leggen zij deze vast in hun schoolplan en in jaarplannen worden ze verder geconcretiseerd. Het advies daarbij is om de doelen zo SMART² mogelijk te formuleren.
- Do: de geplande activiteiten worden uitgevoerd.
- Check: hier vindt evaluatie plaats waarbij de bereikte resultaten worden vergeleken met de doelen. Scholen kunnen hun bevindingen vastleggen in een jaarverslag.
- Act: in deze fase worden acties gepland ter borging of verbetering van de vastgestelde kwaliteit. Deze fase kan tevens beschouwd worden als de Plan-fase van een nieuwe cyclus.

Recent is er binnen het onderwijs veel aandacht voor opbrengst- dan wel resultaatgericht werken. Daaronder kan verstaan worden het bewust, syste-

We hebben voor heel de school een duidelijk beeld van waar we naar toe willen. Dit beeld hebben we per bouw beschreven in een plan waarin tussen- en einddoelen, activiteiten en verantwoordelijken zijn opgenomen. Met name tussendoelen zijn van groot belang om vinger aan de pols te houden. Als deze er niet zijn, is het risico aanwezig dat leerkrachten halverwege een schooljaar concluderen dat ze 'achterlopen', terwijl de doelen pas aan het einde van een schooljaar gerealiseerd hoeven te zijn. De tussentijdse evaluaties vinden plaats tijdens een studiemiddag met alle teamleden. We bekijken dan of de tussendoelen voor een voorbije periode gerealiseerd zijn. Op basis van de uitkomsten van de tussentijdse evaluatie worden de bouwplannen daar waar nodig bijgesteld.

**Bettie Martens, locatieleider basisschool
Onder de Kastanje te Sittard**

matisch en cyclisch werken aan het streven naar maximale leerlingresultaten, niet alleen cognitief maar bijvoorbeeld ook sociaal-emotioneel. Resultaatgericht werken richt zich dus op een specifiek onderdeel van de kwaliteit van een school, namelijk de leerlingresultaten.

2 SMART = specifiek, meetbaar, acceptabel, realistisch en tijdgebonden.

Systematisch

Het bereiken van kwaliteit moet geen toevalstref-fer zijn; scholen en besturen willen er grip op krij-gen. Dit houdt in dat zij aan anderen uit moeten kunnen leggen wat ze wanneer, hoe en waarom hebben gedaan. Kwaliteitszorg kenmerkt zich dus door een systematische aanpak.

Om goed zicht te hebben op de kwaliteit van onze school werken we hier resultaatgericht. Voor alle acties die we ondernemen formuleren we SMART-doelen zodat we na afloop kunnen zien of we onze doelen behaald hebben. Voor de prestaties van leerlingen hebben we ons ten doel gesteld dat 85 tot 90 procent van de leerlingen op niveau A of B scoort op de Cito-toetsen die we in alle groepen afnemen. Als deze norm niet gehaald wordt, bespreken de betreffende leerkracht en de IB-er welke acties nodig zijn. Tevens bekijk ik als directeur zelf elke maand de resultaatoverzichten.

Frank van Wetten, directeur OBS De Brinck te Uden

3 Kwaliteitszorgmodel

Als hulpmiddel voor het werken aan kwaliteitszorg zijn diverse kwaliteitszorgmodellen ontwikkeld. Deze modellen bieden zicht op allerlei terreinen waarop kwaliteitszorg betrekking kan hebben. Eén van deze modellen is het INK-model.³ Binnen het INK-model worden tien aandachtsgebieden onderscheiden: zes op het niveau van de interne organisatie en vier resultaatgebieden.⁴ Door het onderscheid in organisatie- en resultaatgebieden sluit het INK-model goed aan bij het uitgangspunt dat kwaliteitszorg integraal dient te zijn.

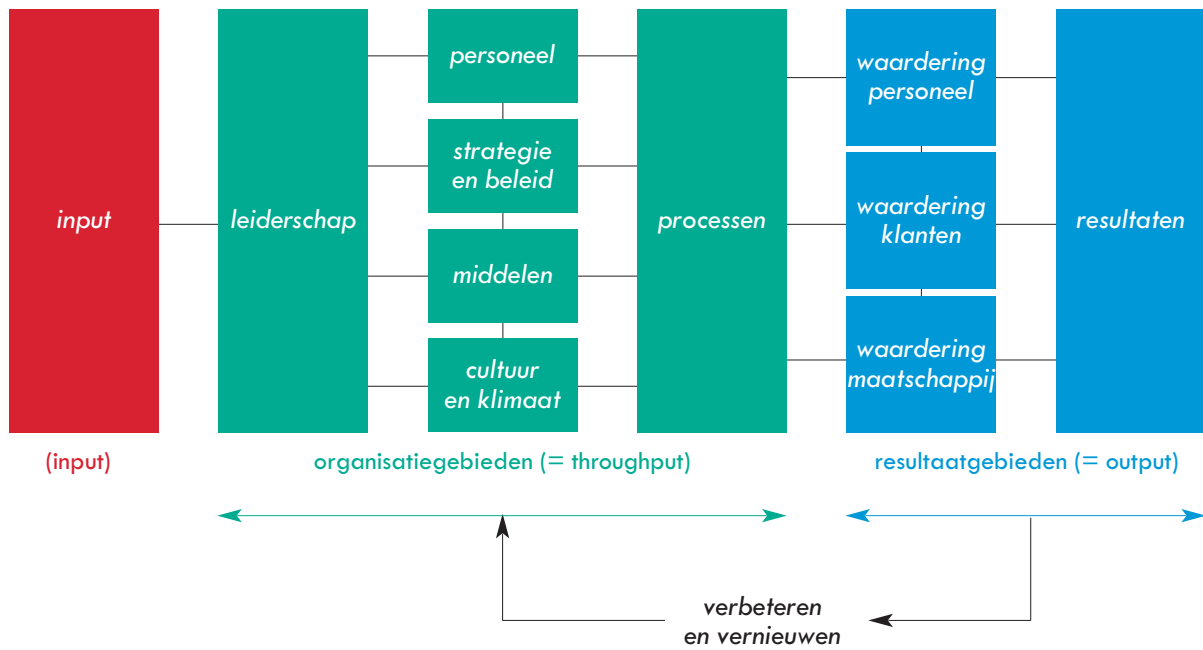
Scholen en besturen die zicht willen hebben op de kwaliteit van hun vroegschoolse educatie zullen in de eerste plaats een antwoord moeten kunnen geven op de vraag welke resultaten hun leerlingen behalen (output). Kwaliteit moet zichtbaar worden in de resultaten van leerlingen. Deze worden echter niet alleen bepaald door de school, maar ook door andere factoren zoals bijvoorbeeld het beginniveau en de intelligentie van leerlingen. Deze kenmerken van leerlingen zijn de input van de vroegschoolse educatie. Alleen door de output te relateren aan de input ontstaat een reëel beeld van de kwaliteit van een school. We hebben de input daarom toegevoegd aan het INK-model.

Goede vroegschoolse educatie is meer dan goede leerlingresultaten. Het is ook van belang te weten hoe de vroegschoolse educatie gewaardeerd wordt door verschillende partijen: personeel, leerlingen, ouders en maatschappij. Deze waardering wordt niet alleen bepaald door leerlingresultaten, maar ook door bijvoorbeeld de sfeer en de veiligheid op school.

Informatie over de in- en output maakt duidelijk of de resultaten van de vroegschoolse educatie goed zijn, maar laat niet zien waardoor dit komt. Daarvoor is het nodig om te weten wat er gebeurt tussen de in- en output. Deze 'tussenfase' wordt ook wel aangeduid als throughput. Onderzoek naar effecten van vroegschoolse educatie heeft tot op zekere hoogte duidelijk gemaakt welke kenmerken van belang zijn voor goede throughput. Het gaat daarbij onder meer om de inhoud van het VVE-programma, het pedagogisch klimaat en de zorg en begeleiding. Het doel van kwaliteitszorg is onder meer om te komen tot deze effectieve kenmerken, de kenmerken die er toe doen om goede leerlingresultaten te bereiken.

3 Zie bijvoorbeeld INK (2006). *Presteren in het onderwijs. Van ambitie naar realisatie*. Zaltbommel: INK.

4 In het oorspronkelijke INK-model worden negen aandachtsgebieden onderscheiden. In een voor het onderwijs aangepaste versie is het organisatiegebied 'cultuur en klimaat' toegevoegd.

Figuur 1 Schematische weergave aangepast INK-model

4 Kwaliteitskenmerken vroegschoolse educatie

In dit hoofdstuk spitsen we het kwaliteitszorgmodel uit hoofdstuk 3 toe op vroegschoolse educatie. Daartoe onderscheiden we voor elk aandachtsgebied relevante kwaliteitskenmerken. Deze kenmerken zijn voor scholen van belang bij het in beeld brengen van de kwaliteit van hun vroegschoolse educatie. Besturen kunnen de kenmerken gebruiken om het gesprek aan te gaan met hun scholen. In een dergelijk gesprek kan een school aan zijn bestuur duidelijk maken wat de kwaliteit van de vroegschoolse educatie is, hoe zij dat weet en welke acties ondernomen worden om tot eventuele verbeteringen te komen.

Bij de uitwerking in kwaliteitskenmerken streven we geen volledigheid na. We benoemen alleen de kwaliteitskenmerken waarvan verondersteld wordt

dat ze 'er het meeste toe doen'. Dit neemt niet weg dat scholen in hun eigen kwaliteitsbeleid aandacht kunnen besteden aan onderwerpen die niet zijn opgenomen in het model. Bij de uitwerking hebben we gebruik gemaakt van meerdere bronnen:

- landelijk beleid en regelgeving;⁵
- VVE-web, de audittool van de Inspectie van het Onderwijs voor voor- en vroegschoolse educatie;⁶
- diverse publicaties op het terrein van (effecten) van voor- en vroegschoolse educatie.⁷

Voordat we beginnen met de beschrijving van de kwaliteitskenmerken willen we er nog op wijzen dat een normering ontbreekt bij de kwaliteitskenmerken. Met andere woorden we geven niet aan waar een kenmerk aan moet voldoen om als voldoende of goed beoordeeld te worden. Reden hiervoor is

5 Agenda "Focus op vroegschoolse educatie" (te vinden op www.focusvroegschool.nl).
Agenda voor- en vroegschoolse educatie (VVE) (te vinden op www.minocw.nl)
Wetsvoorstel Ontwikkelingskansen door kwaliteit en educatie (te vinden op www.minocw.nl).
Stimuleringsregeling vroegschoolse educatie 2008-2009 (te vinden op www.focusvroegschool.nl).

6 Zie hiervoor <http://vweb.isapi.nl>

7 Harskamp, E. (2004). Implementatie van vroege educatieve interventies. In P. Leseman & A. van der Leij (red.), *Educatie in de voor- en vroegschoolse periode* (pp. 148-162). Baarn: HBUitgevers.
Meij, H., Mutsaers, K. & Pennings, T. (2009). *Effectiviteit van voor- en vroegschoolse programma's in Nederland*. Utrecht: NJI.
Veen, A. & Daalen, M. van (2008). *Kwaliteitsgebieden VVE*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.

dat voor een aantal kenmerken geldt dat gemeente en schoolbesturen er afspraken over dienen te maken, bijvoorbeeld over de doelen van vroegschoolse educatie. Bij andere doelen kunnen scholen en besturen zelf bepalen waar zij de lat willen leggen, bijvoorbeeld bij de oudertevredenheid.

Input

Bij de input gaat het om de beginsituatie en achtergrondkenmerken van de leerlingen die instromen in de vroegschoolse educatie:

- a. aantal maanden dat een leerling VVE gevolgd heeft;
- b. VVE-programma dat een leerling gevolgd heeft;
- c. toetsresultaten van een leerling;
- d. sociaal-emotionele ontwikkeling van een leerling;
- e. mogelijkheden voor ontwikkelingsstimulering in de thuissituatie (tijd, thuistaal, opleidingsniveau).

In de Agenda “Focus op vroegschoolse educatie” is afgesproken⁸ dat de kwaliteitskenmerken genoemd onder a tot en met d door basisscholen minimaal moeten worden opgenomen in het leerlingvolgsysteem bij instroom van een leerling in groep 1.

Leiderschap

Onder leiderschap verstaan we de wijze waarop de schoolleiding het personeel begeleidt en

stimuleert en waarop deze de school aanstuurt. Op basis van onze bronnen lijkt de rol van de schoolleiding van minder belang dan de andere aandachtsgebieden uit het kwaliteitszorgmodel. Het enige kwaliteitskenmerk dat daar komt is: a. slagvaardige schoolleiding.

Personeel

Het personeel in de vroegschool moet er grotendeels voor zorgen dat de beoogde resultaten op leerlingniveau gerealiseerd worden. De kwaliteitskenmerken binnen het aandachtsgebied personeel lijken dan ook cruciaal voor een kwalitatief goede vroegschool:

- a. dubbele bezetting of een gunstige leerkracht-leerlingratio;
- b. leerkrachten (onderwijsassistenten) zijn geschoold in vroegschoolse educatie.

Het belang van deze kwaliteitskenmerken wordt onderstreept door de partijen die de Agenda “Focus op vroegschoolse educatie” hebben vastgesteld. Daarin is namelijk vastgelegd dat directeurs van basisscholen met gewichtsgeld ervoor dienen te zorgen dat de uitvoering van de vroegschool wordt gerealiseerd met een dubbele bezetting of een gunstige leerkracht-leerlingratio. Bij een dubbele bezetting gaat het om minimaal een leerkracht op hbo-niveau en een assistent op mbo-3-niveau.

⁸ De agenda is een convenant van de PO-raad, besturen en onderwijsvakorganisaties, de VNG en de staatssecretaris van OCW.

Strategie en beleid

Bij strategie en beleid gaat het om de manier waarop een basisschool en haar bestuur het landelijk en gemeentelijk beleid weten te vertalen in doelen voor de eigen school en verder uitwerken in beleid. In het kader van de kwaliteit van vroegschoolse educatie lijken met name de volgende kenmerken een rol te spelen:

- a. de beoogde opbrengsten van de vroegschool zijn gedefinieerd (het gaat daarbij niet alleen om einddoelen maar ook om tussendoelen);
- b. de opbrengsten bij (doelgroep)kinderen worden geëvalueerd;
- c. de kwaliteit van de geboden vroegschoolse educatie wordt geëvalueerd.

Middelen

Bij middelen draait het om financieel beleid, voorzieningen, materialen en huisvesting. De middelen lijken directe invloed te hebben op de kwaliteit van vroegschoolse educatie. Dat neemt niet weg dat voldoende financiële middelen een belangrijke randvoorwaarde zijn om de overige kwaliteitskenmerken van vroegschoolse educatie te kunnen realiseren.

Cultuur en klimaat

Onder cultuur en klimaat verstaan we het pedagogisch klimaat en de professionele cultuur van een school. Met name het pedagogisch klimaat lijkt een

belangrijk kwaliteitskenmerk van vroegschoolse educatie te zijn.

Pedagogisch klimaat

- a. leerkrachten (onderwijsassistenten) zorgen voor een veilig klimaat;
- b. leerkrachten (onderwijsassistenten) hanteren duidelijke gedragsregels;
- c. leerkrachten (onderwijsassistenten) hebben hoge verwachtingen van leerlingen;
- d. de inrichting van de onderwijsruimtes is uitnodigend.

Professionele cultuur

- a. consensus binnen het team over doelen van de vroegschoolse educatie;
- b. draagvlak voor het gebruikte VVE-programma;
- c. draagvlak voor samenwerking met de peuterspeelzaal.

Processen

Bij het aandachtsgebied processen staan de primaire processen van een organisatie centraal. Voor een vroegschool gaat het dan om de dagelijkse onderwijspraktijk in de lessen. Aan deze dagelijkse onderwijspraktijk zijn meerdere aspecten te onderscheiden: didactisch handelen, onderwijsaanbod en onderwijstijd. Ook op schoolniveau spelen zich relevante processen af, met name op het gebied van zorg en begeleiding, en ouderbetrokkenheid.

Didactisch handelen

- het didactisch handelen van beide leerkrachten (of leerkracht en onderwijsassistent) is op elkaar afgestemd;
- leerkrachten (onderwijsassistenten) bevorderen de interactie tussen leerlingen;
- leerkrachten (onderwijsassistenten) stimuleren actieve betrokkenheid van leerlingen;
- leerkrachten (onderwijsassistenten) stemmen activiteiten af op verschillen in ontwikkeling tussen leerlingen;
- leerkrachten (onderwijsassistenten) gebruiken gevarieerde werkvormen.

Onderwijsaanbod

- er wordt een 'erkend' VVE-programma gebruikt waarvan de effectiviteit op de Nederlandse taalontwikkeling is bewezen;
- het onderwijsaanbod richt zich (naast taal) op meerdere ontwikkelingsdomeinen;
- het onderwijsaanbod heeft per domein tussen- en einddoelen voor leerlingen;
- het onderwijsaanbod kent een doorgaande lijn van voor- naar vroegschoolse educatie;
- het onderwijsaanbod kent een doorgaande lijn van groep 2 naar groep 3 en verder.

In de Agenda "Focus op vroegschoolse educatie" is afgesproken dat basisscholen gebruik maken van VVE-programma's waarvan de effectiviteit op de Nederlandse taalontwikkeling is bewezen. Dergelijke programma's duiden wij aan als erkend.

Onderwijstijd

- leerlingen volgen minimaal vier dagdelen per week een VVE-programma;
- er wordt voldoende tijd besteed aan taalontwikkeling.

In de Agenda "Focus op vroegschoolse educatie" is afgesproken dat gewichtenleerlingen minimaal vier dagdelen per week een erkend VVE-programma dienen te volgen.

Zorg en begeleiding

- leerkrachten volgen regelmatig en systematisch de ontwikkeling van leerlingen;
- de informatie over de ontwikkeling van de leerlingen wordt gebruikt voor het onderwijs in de groep;
- leerlingen die dat nodig hebben ontvangen doelgericht zorg op maat.

Ouderbetrokkenheid

- ouders zijn voorafgaand aan de plaatsing van hun kind adequaat geïnformeerd over het beleid en ambitieniveau van de vroegschool;
- er is een intake waarbij de ouders bevroegd worden over kenmerken van hun kind, over het gezin en over hun eigen wijze van opvoeden;
- ouders zijn betrokken bij de activiteiten in de vroegschool;
- leerkrachten informeren ouders over de ontwikkeling van hun kind, inclusief de zorgpunten.

Waardering personeel

De waardering van het personeel is het eerste aandachtsgebied dat behoort tot de resultaatgebieden. Hoewel deze waardering in de literatuur niet benoemd wordt als kwaliteitskenmerk van vroegschoolse educatie is het in het kader van kwaliteitszorg wel raadzaam op gezette tijden in beeld te brengen in welke mate het personeel van de school tevreden is voor de geboden vroegschoolse educatie en de ermee behaalde resultaten.

Waardering klanten

De klanten van de vroegschoolse educatie zijn de leerlingen en hun ouders. Zoals eerder al gemeld is ouderbetrokkenheid een essentieel kwaliteitskenmerk van vroegschoolse educatie. In de kwaliteitszorg dient dan ook aandacht besteed te worden aan de tevredenheid van ouders over hun betrokkenheid:

- a. tevredenheid van ouders over intake;
- b. tevredenheid ouders over informatievoorziening over vroegschoolse educatie;
- c. tevredenheid ouders over informatievoorziening over ontwikkeling eigen kind;
- d. tevredenheid ouders over participatiemogelijkheden.

Waardering maatschappij

Voor succesvolle vroegschoolse educatie is samenwerking tussen voor- en vroegschool van wezenlijk belang. Ook de gemeente is een relevante partij in het geheel omdat voor een aantal zaken op gemeentelijk niveau afspraken gemaakt dienen te worden, bijvoorbeeld over de doorgaande lijn van de voor- naar de vroegschool. In het kader van kwaliteitszorg van vroegschoolse educatie is het daarom van belang aandacht te besteden aan de tevredenheid van in elk geval deze twee partijen:

- a. tevredenheid van peuterspeelzalen over samenwerking met basisschool;
- b. tevredenheid van gemeente over samenwerking met basisschool in het kader van vroegschoolse educatie.

Resultaten

Het uiteindelijke doel van voor- en vroegschoolse educatie is dat doelgroepkinderen hun achterstand op niet-doelgroepkinderen inlopen. Deze achterstand heeft met name betrekking op het taalniveau van kinderen. Maar ook andere aspecten van de ontwikkeling van kinderen zijn natuurlijk van belang in de vroegschoolse periode. Bij de resultaten van vroegschoolse educatie gaat het in elk geval om de volgende kwaliteitskenmerken:

- a. toetsresultaten van een leerling, zowel tussentijds als aan het einde van groep 2;
- b. de sociaal emotionele ontwikkeling van een leerling;

- c. het aantal leerlingen dat een verlengde kleuterperiode heeft.

In de Agenda “Focus op vroegschoolse educatie” is afgesproken dat de kwaliteitskenmerken genoemd onder a en b door basisscholen minimaal moeten worden opgenomen in het leerlingvolgsysteem.

5 Instrumenten en hulpmiddelen

In het vorige hoofdstuk hebben we de kwaliteitskenmerken van vroegschoolse educatie besproken. Scholen en besturen die werk willen maken van hun kwaliteitszorg hebben informatie nodig over hun eigen situatie om vast te kunnen stellen hoe hun kwaliteit is op de onderscheiden kenmerken. Voor het verzamelen van deze informatie is een veelheid aan instrumenten en hulpmiddelen voor hen beschikbaar. Een groot deel van de scholen zal al met een of meerdere daarvan werken. Het gebruik ervan voor het in beeld brengen van de kwaliteit van de vroegschoolse educatie is wellicht minder vanzelfsprekend. Zo maken vrijwel alle basisscholen gebruik van een leerlingvolgsysteem. De meeste scholen gebruiken dit leerlingvolgsysteem om de ontwikkeling van individuele leerlingen te volgen en om actie te ondernemen bij leerlingen die dreigen uit te vallen. Voor het gebruik van het leerlingvolgsysteem in het kader van kwaliteitszorg (resultaatgericht werken) is echter nog meer nodig. Het gaat er dan om dat de resultaten van leerlingen ook gebruikt worden om de kwaliteit van de gehele vroegschoolse periode te analyseren en te borgen of verbeteren.⁹

Onderstaand geven we voorbeelden van instru-

menten en hulpmiddelen. Nadrukkelijk wijzen we er op dat het geen uitputtend overzicht is, met name vanwege de grote beschikbaarheid en het soms zeer snelle tempo waarin nieuw materiaal op de markt komt. We hopen dat het overzicht en de verwijzingen naar interessante websites scholen en besturen inspiratie bieden om aan de slag te gaan met de kwaliteitszorg van hun vroegschoolse educatie.

Checklisten programma's

Eén van de kwaliteitskenmerken is het VVE-programma waarmee gewerkt wordt in de vroegschool. In de Agenda Focus op vroegschoolse educatie is opgenomen dat scholen dienen te werken met een programma waarvan de effectiviteit op de Nederlandse taalontwikkeling is bewezen. Scholen en besturen die willen weten of dat voor hun programma geldt kunnen terecht op de website van het NJi (<http://www.nji.nl/eCache/DEF/1/10/841.html>). Op die website staat een overzicht van alle VVE-programma's met – voor zover beschikbaar – de uitkomsten van onderzoeken naar effectiviteit van de programma's.

⁹ Meer informatie over resultaatgericht werken kunt u lezen in de rapportage *Opbrengstgericht werken door scholen voor primair en voortgezet onderwijs*, Oberon (2008) (te vinden op www.oberon.eu).

Nascholing

Personeel dat deskundig is op het terrein van vroegschoolse educatie is een belangrijk kwaliteitskenmerk. Een van de manieren om deze deskundigheid te optimaliseren is nascholing. Daarbij is een onderscheid te maken tussen meer algemene VVE-nascholing en nascholing behorend bij een specifiek VVE-programma. Informatie over VVE-nascholing is onder meer opgenomen op de website van Vversterk (www.vversterk.nl). Informatie over nascholing van specifieke programma's is te vinden op de websites van de betreffende programma's. De links daarnaar staan op de eerder genoemde website van het NJi.

Leerlingvolgsystemen

Om de prestaties van leerlingen te kunnen volgen, maken veel scholen gebruik van toetsen. Er is daarbij een onderscheid te maken in drie soorten toetsen:

- toetsen die door leerkrachten zelf worden gemaakt;
- methodegebonden toetsen: deze maken onderdeel uit van de methode of het programma waarmee gewerkt wordt op de school;
- methode-onafhankelijke toetsen: landelijk beschikbare toetsen die gebruikt kunnen worden ongeacht het programma of de methode van een school.

In het kader van kwaliteitszorg is het raadzaam om de prestaties van leerlingen te meten met behulp

van methode-onafhankelijke toetsen. Op die manier krijgt u immers een goed en objectief beeld of kinderen zich op alle relevante domeinen goed ontwikkelen. Het voordeel van methode-onafhankelijke toetsen is bovendien dat zij vaak een landelijke normering bevatten. Daardoor kunt u zien hoe de leerlingen van uw school presteren in vergelijking tot andere leerlingen. De resultaten van toetsen kunnen worden bijgehouden in een leerlingvolgsysteem. Het waarschijnlijk bekendste voorbeeld hiervan is het Leerling- en onderwijsvolgsysteem (LOVS) van het Cito. Het LOVS omvat zowel toetsen als een digitaal leerlingvolgsysteem. Meer informatie over toetsen en leerlingvolgsystemen is te vinden op www.toetswijzer.nl.

Om de cognitieve ontwikkeling van leerlingen in beeld te brengen maken we vanaf groep 1 gebruik van Cito-toetsen. Het voordeel van dergelijke toetsen is dat we hiermee een objectief (onafhankelijk van het oordeel van de leerkracht) beeld krijgen van het niveau van een leerling. Nadeel is echter dat toetsen relatief veel tijd kosten, ze slechts betrekking hebben op een momentopname en geen volledig beeld geven van de totale ontwikkeling van een kind. Toch zijn toetsen waardevol omdat de scores mogelijkheden bieden tot interpretaties en conclusies op zowel leerling- als schoolniveau. Bovendien kunnen de toetsuitslagen een handig hulpmiddel zijn in de communicatie met ouders.

Piet Hoogerwerf en Plonie Spijker, directeur en tutor groep 1/2 basisschool Op Dreef te Nieuw Venne

Voor het in beeld brengen van de ontwikkeling van leerlingen maken we onder meer gebruik van toetsen uit het Cito-LOVS. De scores op deze toetsen worden verwerkt in zelf ontwikkelde tussenformulieren. We hebben een tussenformulier dat dient als basis voor een handelingsplan. In dit formulier worden per leerling de scores op alle toetsen opgenomen. We kunnen zo snel zien op welk onderdeel een leerling uitvalt. Voor leerlingen die 'echt uitvallen' stellen we als aanvulling op de groepsplannen waar we mee werken een handelingsplan op. In een tweede tussenformulier hebben we drie leeslijnen¹⁰ opgenomen: basisniveau, lwoo-niveau en praktijkonderwijs-niveau. Op basis van de toetsscores van een leerling kunnen we een voorspelling doen van het eindniveau van een leerling. Het streven is dat alle leerlingen het basisniveau halen. Als tussentijds blijkt dat dit niet haalbaar is omdat een leerling onder de tussennormen scoort, komt het in een lagere leerlijn met andere leerdoelen terecht. Met dit formulier kunnen we de ontwikkeling van een kind goed zien. Daardoor kunnen we tijdig signaleren en ingrijpen voordat er 'echt iets aan de hand is'.

Harm Blumers en Ellie Otten, directeur en leerkracht schakelgroep 1/2 OBS De Barte te Drachten

¹⁰ Voor taal en rekenen hebben we vergelijkbare formulieren.

Naast toetsen en leerlinvolgsystemen voor de cognitieve prestaties van leerlingen is er de laatste jaren ook steeds meer aandacht voor leerlingvolgsystemen voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen. Een overzicht van dergelijke systemen is bijvoorbeeld te vinden op www.sociaalemotioneel.nl en op www.socialecompetenties.nl.

Observatie-instrumenten

Om goed zicht te houden op de ontwikkeling van kinderen kunnen leerkrachten en scholen niet alleen gebruik maken van toetsen maar ook van observatie-instrumenten. Dergelijke instrumenten richten zich vaak op de algemene ontwikkeling van leerlingen. Met name voor de vroegschoolse periode zijn relatief veel observatie-instrumenten beschikbaar, zoals bijvoorbeeld het Ontwikkelingsvolgmodel jonge kinderen en Pravoo. De mate waarin algemene instrumenten aandacht besteden aan taalontwikkeling verschilt. Kijk! is een voorbeeld van instrument dat ook observatiepunten voor ontlukkende geletterdheid bevat. Naast algemene observatie-instrumenten zijn er ook instrumenten die zich specifiek richten op taalontwikkeling, bijvoorbeeld Taalplezier. Meer informatie over observatie-instrumenten voor jonge kinderen is te vinden op <http://toetswijzer.kennisnet.nl/html/observatie/jongekinderen.htm>.

Wij werken met HOREB-PO: Handelingsgericht Observeren, Registreren en Evalueren van Basisontwikkeling. Het is een digitaal leerlingvolgsysteem voor peuters en kleuters behorend bij Startblokken van Basisontwikkeling. In HOREB registreren we de ontwikkeling voor de vijf kernactiviteiten: constructie en beeldende activiteiten, spel, rekenen/wiskunde, lezen/schrijven en gespreksactiviteiten. Aanvullend op HOREB maken we gebruik van SCOL voor het volgen van de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen. Met behulp van HOREB plannen we elke dag een specifiek activiteitenaanbod voor een aantal leerlingen. Na de uitvoering schrijven we een reflectie in HOREB. Deze wordt automatisch opgenomen in het kinderdagboek van de betreffende leerlingen. Deze kinderdagboeken zijn een goede manier om te reflecteren op de individuele ontwikkeling van leerlingen.

Jorien Desjardijn, VVE-coördinator OBS Het Startblok te Schiedam

Schooladministratiesystemen

Zoals de naam al zegt zijn schooladministratiesystemen bedoeld om de administratie van een school in bij te houden. Eén van de onderdelen van een dergelijke administratie is de leerlingenadministratie. In het systeem kunnen scholen allerlei gegevens van hun leerlingen bijhouden, zoals bijvoorbeeld naam, adres en gewicht. Ook (een deel van) de kwaliteitskenmerken die genoemd zijn bij de input kunnen met een dergelijk systeem bijgehouden worden. Verder wijzen we er nog op dat de grens tussen enerzijds leerlingvolgsystemen en anderzijds schooladministratiesystemen mede door de snelle ontwikkelingen op automatiseringsgebied langzaamzaam lijkt te verdwijnen. Er komen steeds meer systemen waarmee scholen zowel hun administratie als hun leerlingresultaten in één systeem kunnen bijhouden, zoals bijvoorbeeld ParnasSys of Dotcomschool. Een overzicht van beschikbare schooladministratiesystemen en hun mogelijkheden is onder meer te vinden in een zogenaamde koopwijzer van Kennisnet (zie hiervoor <http://downloads.kennisnet.nl/algemeen/ictopschoolkoopwijzer5.pdf>).

Kwaliteitszorginstrumenten

Voor het primair onderwijs zijn vele kwaliteitszorginstrumenten beschikbaar. Veel instrumenten maken gebruik van vragenlijsten, maar ook andere dataverzamelingsmethoden worden gebruikt, zoals bijvoorbeeld lesobservaties of audits. Het aantal

kwaliteitszorginstrumenten dat zich specifiek richt op vroegschoolse educatie is beperkt. Voorbeelden van dergelijke instrumenten zijn onder meer VVE-web, de audittool van de Inspectie van het Onderwijs voor voor- en vroegschoolse educatie¹¹ en de Quick-scan “Hoe effectief is uw VVE?”¹².

Ook instrumenten waarin vroegschoolse educatie niet expliciet is opgenomen kunnen bruikbaar zijn. Voorwaarde is dan wel dat het instrument de mogelijkheid biedt voor eigen aanpassingen. Op die manier kunnen scholen bijvoorbeeld in een tevredenheidsvragenlijst voor ouders een aantal vragen opnemen over vroegschoolse educatie.

Meer informatie over kwaliteitszorginstrumenten is onder meer te vinden op www.schoolaanzet.nl, op <http://toetswijzer.kennisnet.nl/html/kwaliteitszorg/home.htm> en op <http://schoolleider.kennisnet.nl/kwaliteitszorg>. Hier treft u onder meer informatie aan over beschikbare instrumenten. Voor scholen en besturen die een keuze willen maken voor een instrument hebben we als hulpmiddel een aantal vragen geformuleerd.

1. Waarom wil onze school een kwaliteitszorginstrument gebruiken?

Op hoofdlijnen is er een onderscheid te maken in twee functies van kwaliteitszorginstrumenten: positiebepaling en schoolontwikkeling. De gegevens die verzameld worden met instrumenten gericht op positiebepaling worden hoofdzakelijk gebruikt om de kwaliteit van een school in beeld

11 Zie hiervoor <http://vweb.isapi.nl>

12 Zie hiervoor http://www.marant-ed.nl/docs/Quickscan_VVE.pdf

te brengen. Instrumenten die zich richten op schoolontwikkeling bieden scholen een systematische werkwijze om aan verbetering te werken.

2. Welke onderdelen van kwaliteit willen we met het instrument in beeld kunnen brengen of ontwikkelen?

Instrumenten verschillen in de kwaliteitsaspecten die aan bod komen. Aan het ene uiterste zijn er instrumenten die zich uitsluitend richten op één kwaliteitsaspect, bijvoorbeeld tevredenheid van ouders. Aan het andere uiterste zijn er brede instrumenten waarin (vrijwel) alle kwaliteitsaspecten aan bod komen. Dergelijke instrumenten worden ook wel integrale kwaliteitszorginstrumenten genoemd.

3. Op welke manier willen we gegevens verzamelen, verwerken en rapporteren?

Veel kwaliteitszorginstrumenten maken voor het verzamelen van gegevens gebruik van vragenlijsten, digitaal dan wel op papier. Sommige instrumenten bieden (aanvullend) de mogelijkheid om op andere manieren data te verzamelen, bijvoorbeeld door middel van interne audits, lesobservaties of documentenanalyse. Uiteraard dient het instrument dat u kiest aan te sluiten bij de wensen van uw school op dit punt. Tevens is het raadzaam om na te gaan welke mogelijkheden er zijn om vragenlijsten of andere dataverzamelinginstrumenten aan te passen aan uw eigen situatie.

4. Op welke manier willen we gegevens verwerken en hoe willen we rapporteren?

Tegenwoordig bieden veel kwaliteitszorginstrumenten mogelijkheden tot automatische verwer-

king en rapportage, zeker instrumenten met vragenlijsten. Voordeel van deze automatisering is dat u veel tijd kunt besparen en dat u zelf geen (ingewikkelde) berekeningen hoeft uit te voeren. Instrumenten kunnen sterk verschillen in de mogelijkheden die zij bieden op dit punt. Het is daarom aan te raden dat u vooraf een inschatting van uw wensen maakt. Relevante vragen in dit verband zijn onder meer:

- Wil ik de resultaten van verschillende geledingen (bijvoorbeeld personeel en ouders) binnen de school vergelijken?
- Wil ik de resultaten van mijn school vergelijken met die van andere scholen?

Voor mij als directeur is ons management-informatiesysteem MMS-Onderwijs een heel handig hulpmiddel. Dit systeem is gebaseerd op het INK-model, waarin ruim aandacht is voor resultaten. Eén van de functionaliteiten van MMS-Onderwijs is het managementdashboard. Daarin staan alle doelen van de school, met per doel de norm waar we naar streven, het daadwerkelijke resultaat en het verschil tussen onze norm en het resultaat. Eén keer per maand bekijk ik met behulp van het dashboard het overzicht van onze resultaten. Ik kan dan snel zien waar we op schema liggen en waar actie nodig is.

Frank van Wetten, directeur OBS De Brinck te Uden

- Wil ik een vergelijking maken tussen de resultaten van mijn school uit verschillende jaren?
5. *Wat mag het instrument kosten, welke tijd willen we investeren en welke ondersteuning willen we ontvangen?*

Naast inhoudelijke kenmerken van kwaliteitszorginstrumenten spelen bij de definitieve keuze ook factoren van meer praktische aard een rol, zoals de vorm van beschikbaarheid, de kosten, de benodigde tijdsinvestering en de mogelijkheden tot externe ondersteuning.

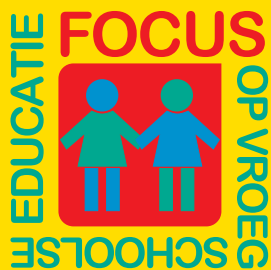
Tot slot

We hopen dat bovenstaand overzicht van hulpmiddelen en instrumenten scholen en besturen aanknopingspunten bieden om aan de slag te gaan met de kwaliteitszorg van hun vroegschoolse educatie. Scholen en besturen die werk maken van deze kwaliteitszorg kunnen antwoord geven op de vragen die we in hoofdstuk 2 hebben besproken (doet de vroegschool de goede dingen, doet de vroegschool de dingen goed, hoe weet de vroegschool dat en vinden anderen dat ook?). Met het antwoord op deze vragen worden zij eigenaar van hun eigen succes. Dit eigenaarschap sluit aan bij de wettelijke taak die schoolbesturen volgens de Wet op het primair onderwijs (wpo) hebben om zorg te dragen voor de kwaliteit van het onderwijs. Hiertoe moet in het schoolplan van elke school minimaal beleid zijn opgenomen over de wijze waarop de school de kwaliteit van het onderwijs bewaakt en verbetert. Er wordt in de wpo geen inhoudelijke omschrijving gegeven van wat onder kwaliteit verstaan wordt. Een verduidelijking daarvan is wel opgenomen in het toezichtkader van de inspectie.¹³ Daarin zijn indicatoren opgenomen aan de hand waarvan de inspectie bepaalt of de kwaliteit van een school voldoende is. Cruciale aspecten die bepalen of de inspectie een school als (zeer) zwak

beoordeelt zijn de resultaten en het onderwijsleerproces (in deze brochure aangeduid als didactisch handelen). Het toezichtkader van de inspectie bevat geen indicatoren specifiek voor vroegschoolse educatie. In lijn met het toezichtkader adviseren wij scholen en besturen om de kwaliteitszorg van hun vroegschoolse educatie prioriteit te geven aan leerlingresultaten en aan het didactisch handelen. De keuze om prioriteit te geven aan leerlingresultaten wordt onderstreept door het Wetsvoorstel Ontwikkelingskansen door kwaliteit en educatie. Daarin is opgenomen dat besturen en gemeenten resultaatafspraken moeten maken over vroegschoolse educatie.

¹³ Inspectie van het Onderwijs (2009). Toezichtkader PO/VO 2009. Versie 13 juli 2009. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs. Te vinden op: www.owinsp.nl

Deze brochure maakt onderdeel uit van het ondersteuningstraject bij de Agenda 'Focus op vroegschoolse educatie'

Projectorganisatie

De ondersteuning van schoolbesturen en scholen bij de Agenda 'Focus op vroegschoolse educatie' wordt uitgevoerd door het onderzoeks- en adviesbureau Oberon te Utrecht. De coördinatie is in handen van een projectgroep met als leden:

- Wendy de Geus, Oberon, projectleider
- Ron Davids, Bond KBO, lid projectgroep namens de gezamenlijke onderwijsorganisaties
- Jo Kloprogge, zelfstandig adviseur en lid van de projectgroep

Informatie

Voor meer informatie kunt u een bericht sturen naar info@focusvroegschool.nl.